

DİABET — BƏŞƏRİYYƏT ÜÇÜN QLOBAL TƏHLÜKƏ VƏ ONUN SOSIAL-TİBBİ ÖLÇÜLƏRİ

Sonu. Əvvəlində bax №№
45, 46, 47, 48.

Almaniyada «Milli Diabet Strategiyası» çərçivəsində proqramların icrasına dair illik hesabat məcburidir. Almaniyada diabet siyasətinə nəzarət «Federal Səhiyyə Nazirliyi»nin və «Robert Koch İnstitutu»nun birgə səlahiyyətinə daxildir. Burada diabet üzrə milli proqramların icrasına dair hər üç ildən bir ictimai hesabat hazırlanır və parlamentdə dinlənir. Əgər proqramların icrasında pozuntu və ya gecikmə müəyyən olunarsa, məsul nazirlik və yerli səhiyyə idarələri inzibati məsuliyyət daşıyır — bu həm vəzifəli şəxslər, həm də siqorta orqanları üçün cərimə mexanizmləri ilə tənzimlənir. Hər federal torpaq bu hesabatı hökumətə təqdim etməli, qeyri-icra halları isə inzibati məsuliyyət doğurur.

İsveçdə diabetlə bağlı dövlət strategiyası «National Diabetes Register» (Milli Diabet Rejestri) vasitəsilə həyata keçirilir. İsveçdə diabet üzrə dövlət proqramlarının effektivliyi müstəqil audit qurumları tərəfindən qiymətləndirilir. Burada hər bir xəstənin müalicə göstəriciləri və təminat vəziyyəti elektron qaydada izlənir. Əgər proqramın nəticələri normativ tələblərə cavab verməzsə, tibbi müəssisə reyestrə məlumat daxil etmirsə və ya pasiyentə vaxtında müalicə təyin olunmursa, məsul dövlət orqanına qarşı inzibati tədbirlər görülür — bu, dövlət müqaviləsinin ləğvi-nədək gedə bilər. Beləliklə, məsuliyyət mexanizmi həm şəffaflıq, həm də hesabatlılıq prinsipinə əsaslanır.

Yaponiyada isə 2013-cü ildən qüvvədə olan «Sağlamlıq üçün Strategiya» qanunu çərçivəsində diabet və piylənmə ilə mübarizə üzrə yerli icra hakimiyyətləri üçün ölçüləbilən hədəflər və hesabat öhdəlikləri müəyyənləşdirilib. Bu ölkədə məsuliyyət daha sərt hüquqi çərçivədə qurulub. Bu qanuna əsasən, yerli hökumətlər diabetin profilaktikası, erkən diaqnozu və dərman təminatı üzrə konkret nəticələr təqdim etməlidirlər. Əgər planlaşdırılan tədbirlər icra olunmursa, Səhiyyə Nazirliyi həmin bələdiyyə və ya prefekturaya qarşı intizam tədbirləri və maliyyə sanksiyaları tətbiq edə bilər.

Türkiyədə 2011-ci ildən qüvvədə olan «Diabetlə Mübarizə və Nəzarət Proqramı» çərçivəsində hər bir dövlət xəstəxanası diabet qeydiyyatı və dərman təminatı üzrə illik hesabat verməyə borcudur. Proqramın icra intizamı Səhiyyə Nazirliyi yanında İctimai Sağlamlıq Qurumu tərəfindən yoxlanılır.

Gürcüstanda 2020-ci ildən etibarən «Xroniki xəstəliklərin idarə olunması üzrə milli plan»da diabetlə bağlı göstəricilərin yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətində meyarları sayılmasına daxil edilib. Yəni, bələdiyyələr belə bu sahədə hesabat verir.

Sinqapur dünyada diabetlə mübarizəni milli təhlükəsizlik və iqtisadi sabitlik məsələsi səviyyəsinə qaldıran nadir ölkələrdəndir. 2016-cı ildə hökumət «Diabete qarşı mübarizə» adlı genişmiqyaslı dövlət proqramını qəbul etmişdir. Bu proqramın məqsədi yalnız xəstəliyin müalicəsi deyil, həm də onun qarşısının alınması və erkən mərhələdə aşkarlanmasıdır.

Sinqapur Səhiyyə Nazirliyinin məlumatına görə, hazırda bu ölkədə 400 000 çox insan diabetlə yaşayır, bu isə təxminən yetkin

əhəlinin 14 faizini təşkil edir. Proqnozlara əsasən, əgər profilaktik tədbirlər gücləndirilməzsə, 2050-ci ildə bu göstərici 1 milyona çata bilər.

Dövlət bu tendensiyanı dəyişmək üçün üç əsas istiqamətdə hərəkət edir:

- erkən diaqnostika: ölkənin 40 yaşdan yuxarı vətəndaşları üçün pulsuz şəkər testləri dövlət proqramına daxil edilib;

- rəqəmsal səhiyyə və siqorta: diabet xəstələri üçün xüsusi mobil tətbiqlər və elektron izləmə sistemləri fəaliyyət göstərir. «Sağlamlıq Mərkəzi» platforması vasitəsilə xəstələr analiz nəticələrini və həkim məsləhətlərini real vaxt rejimində alırlar;

- profilaktika və maarifləndirmə: məktəblərdə və iş yerlərində sağlamlıq qidalanma kampaniyaları aparılır; «Daha Sağlamlı Seçim» markası adı altında əşkəri məhsullar istehsalçılara vergi güzəştəli ilə təşviq olunur.

Maliyyə baxımından, Sinqapurda səhiyyə xərclərinin təxminən 15-17 faizi diabet və onun fəsadlarının qarşısının alınmasına yönəldir. Dövlət «MediSave» adı məcburi tibbi yığım sistemindən istifadə edər ki, bu da hər bir vətəndaşın gəlirinin müəyyən hissəsinin tibbi

Save» hesablarından, xüsusiə Xroniki Xəstəliklərin İdarə Edilməsi Proqramı çərçivəsində istifadə etmək mümkündür. Bu mexanizmlə xəstələrin gündəlik dərman və poliklinika səfərlərindən yaranan xərclərin bir hissəsini ödəməyə imkan verir.

Sinqapurda həm poliklinikalarda, həm də İcma Sağlamlığına Yardım Xəməi çərçivəsində fərdi ailə həkimlərində diabet müalicəsi üçün subsidiyalar mövcuddur. Healthier SG siyasəti isə Sağlamlıq Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən milli bir təşəbbüsdür və sağlamlığın qorunmasına, xroniki xəstəliklərin qarşısının alınmasına və aktiv həyat tərzini dəstəkləməyə yönəlməlidir.

Siyasətin əsas məqsədi əhalini sağlamlıqlarını qorumaq üçün addımlar atmağa təşviq etmək, hər kəs üçün bir ailə həkimi müəyyən etmək və sağlamlıq planı yaratmaqdır. 40 yaş və yuxarı hər bir vətəndaşın iştirakı üçün pulsuz illik müayinələr, screeninglər və peyvəndlər təklif olunur.

Xroniki Xəstəliklərin İdarə Edilməsi Proqramı çərçivəsində diabet və əlaqəli xəstəliklər üçün «Medi-Save»-dən ödəniş etmək, həmçinin müəyyən məbləğdə nağd ödə-

elektron sistemdə qeydiyyatdır və bu sistem onun həyat tərzi — qidalanma, fiziki aktivlik, şəkər səviyyəsini — real vaxtda izləyir. Hətta dövlətin «Diabete qarşı mübarizə» adlı milli proqramı var və bu, sırf tibb sahəsinin deyil, bütövlükdə cəmiyyətin məsuliyyət proqramıdır.

Sinqapurun səhiyyə sistemi diabetlə mübarizədə nümunə göstərir: burada yalnız xəstələrin müalicəsi deyil, xəstəliyin qarşısının alınması, əhalinin maarifləndirilməsi və profilaktik tədbirlər əsas prioritetdir. Dövlət səviyyəsində rəqəmsal səhiyyə platformaları, xüsusi laborator imkanları və siqorta sistemi ilə hər bir vətəndaşın sağlamlıq vəziyyəti izlənir.

Sinqapurdakı isə xəstəliyin erkən aşkarlanması, profilaktik tədbirlər və rəqəmsal monitorinq hələ kifayət qədər sistemləşdirilməyib, maliyyə resursları da hələ Sinqapur səviyyəsində deyil. Sinqapurun səhiyyə sistemi diabetlə mübarizədə dünya üzrə nümunə göstərir. Sinqapur təcrübəsi göstərir ki, diabetlə mübarizə yalnız müalicədən ibarət olmamalıdır — səhiyyəyə strateji yanaşma, xəstəliyin qarşısını almaq, əhalini maarifləndirmək,

qeyd qalarsa, yalnız özünü deyil, dövləti də yük altına salır. Azərbaycan üçün bu model həm praktik, həm də mənavi dərs ola bilər — çünki hər bir vətəndaşın sağlamlığı əslində dövlətin sağlamlığının güzgüsüdür.

Bu təcrübə göstərir ki, qanunun icrası yalnız normativ aktla deyil, konkret məsuliyyət mexanizmləri ilə möhkəmləndirən real nəticələr əldə olunur, məsuliyyətin hüquqi və institusional səviyyədə müəyyən edilməsi qanunun icrasını gücləndirir, hesabatlılığı artırır və nəticədə dövlətin sosial öhdəliklərinin real yerinə yetirilməsini təmin edir. Belə yanaşma həm də xəstələrin hüquqlarını qoruyur və səhiyyə sistemində ictimai etimadı möhkəmləndirir.

Bu nümunələr açıq şəkildə göstərir ki, diabetlə mübarizə yalnız tibbi deyil, həm də hüquqi və idarəetmə məsuliyyəti tələb edən sahədir. Belə bir model Azərbaycanda da tətbiq olunsay, həm qanunun icrası təmin olunsay, həm də dövlət proqramlarının səmərəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə artar.

Beləliklə, diabetlə mübarizədə hüquqi və idarəetmə mexanizmlərinin gücləndirilməsi dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi çıxış etməlidir. Bu mə-

fonda toplanmasını təmin edir. Bu model həm dövlətin yükünü azaldır, həm də vətəndaşları öz sağlamlıqlarına görə məsuliyyət daşımağa sövq edir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı Sinqapur modelini «davamlı və maliyyə baxımından səmərəli səhiyyə idarəçiliyi nümunəsi» kimi qiymətləndirir. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, bu yanaşma yalnız xəstəliyin azaldılmasına deyil, həm də dövlət büdcəsinə qənaət baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Sinqapurun sağlamlıq maliyyələşdirmə sistemi üç əsas sütuna söykənir: şəxsi yığım, dövlət xəstəlik siqortası və ehtiyac halında sosial təhlükəsizlik. Bu struktur həm böyük xərc riskini paylaşıb, həm də vətəndaşları öz sağlamlıqlarına məsul etməyə sövq edir. Diabet məqamında bunların funksiyası belədir: xroniki xəstəliklərin ambulator müalicəsi üçün «Medi-

Save» tələb olunur. Bu proqram 23 xroniki xəstəliyi əhatə edir. Qeydiyyatdan keçən xəstələr poliklinikalarda subsiyalarından yararlanırlar, bu da onların aylıq ambulator xərclərini azaldır və davamlı baxımı təşviq edir.

Sinqapurda diabet yalnız xəstəlik kimi deyil, həyat tərzinin göstəricisi kimi qəbul olunur. Bu ölkədə dövlət sadəcə xəstəni müalicə etmir — onu düzəltməyə, öz sağlamlığına cavabdeh olmağa məcbur edir. Hər bir vətəndaşın tibbi xərcləri şəffaf, hesabatlı «Medi-Save» adlı şəxsi hesabda toplanır. Dövlət, siqorta fondu və vətəndaş üçbucaq şəklində məsuliyyət daşıyır: kimisi ödəyir, kimisi nəzarət edir, kimisi də sağlamlıq yaşamağa çalışır.

Həkim vətəndaşın dostu olmaqla yanaşı, həm də tərəfdardır. O, xəstəyə yalnız müalicə tövsiyə etmir, həyat tərzini dəyişməyi öyrədir. Hər diabet xəstəsi

profilaktik tədbirlərə investisiya qoymaq uzunmüddətli perspektivdə həm xəstəliyin yayılmasını azaldır, həm də həyat keyfiyyətini yüksəldir.

Azərbaycan üçün dərs budur: hər xəstə üçün deyil, hər vətəndaş üçün sağlamlıq gələcək düşünmək lazımdır. Dövlət, tibbi siqorta, maarifləndirmə və regional laborator imkanların gücləndirilməsi birləşsə, şəkərli diabetlə mübarizədə həm həyat keyfiyyəti yüksələcək, həm də büdcə xərcləri uzunmüddətli perspektivdə azalacaq. Sadəcə müalicə etmək kifayət deyil — məqsəd xəstəliyi başlamaqdan qabaq dayandırmaqdır.

Sinqapurun təcrübəsi bir şeyi sübut edir: şəffaflıq, nəzarət və vicdanın birləşdiyi yerdə nə xəstəlik, nə də korupsiya kök salıb. Bu ölkədə siqorta sistemi yalnız maliyyə deyil, mənavi mexanizmdir — insan bilir ki, sağlamlığına la-

qamda artıq məsələnin maliyyələşmə və praktik icra tərəfinə — yəni dövlət proqramının maddi bazasına diqqət yetirmək vacib olur.

Nəticə etibarilə, «Şəkərli diabet xəstəliyinə tutulmuş şəxslərə dövlət qayğısı haqqında» Qanunun inzibati məsuliyyət mexanizmləri ilə tamlanması, yalnız normativ boşluğun aradan qaldırılması deyil, həm də diabetlə mübarizədə müqəddimə xarakterli yeni mərhələnin başlanğıcı ola bilər.

Diabet üzrə məsuliyyət mexanizmlərinin yaradılması cəza məqsədi daşıyır, əksinə, dövlətin sosial məsuliyyətinin hüquqi təminatı kimi çıxış etməklə yanaşı xəstələrin həyat keyfiyyətini yüksəldməsinə xidmət edir.

Eldar ƏSGƏROV, ŞƏKİBƏYOV,
hüquqşünas, Dövlət qulluğunun baş müşaviri.